

МИЛИВОЈ НЕНИН

КЊИЖЕВНИ „КЊИЖЕВНИ ЈУГ”

Већ несрећним насловом – понављањем једне исте речи – отворио сам читав овај текст: покушавам да одбраним књижевност у *Књижевном Југу*. И одмах шаљем читаоца у фусноту!¹

Ако се погледају поезија и проза у *Књижевном Југу*, видеће се да ту заједно живе и предратни и „послератни”; да су ту заједно и један Анте Тресић Павичић и Виктор Цар Емин; Алекса Шантић и Милан Савић; али и један Улдериго Донадини, те Љубомир Мицић и Милош Црњански, на пример. За све њих има места у истом књижевном часопису у последњој години Првог светског рата и првој години мира... Али, ако се погледа књижевна критика, видеће се једна *бескомпромисносћ*: ту као да нема места за све!

Боју књижевном у *Књижевном Југу* заправо даје књижевна критика.

Ето, не браним књижевност *Књижевног Југа* приповеткама Исидоре Секулић, Андрићевим „Ђерзелезом” или *Ex Ponto*-м, нити „Апотеозом” Милоша Црњанског, сећањима Светозара Ђоровића, или пак песмама Тина Ујевића и Анице Савић, већ књижевност

¹ Реченица која ће умногоме одредити овај текст је из пера Ненада Љубинковића: „Као политички часопис коме [?] је књижевност била само средство за борбу – *Књижевни Југ* има, по мом дубоком уверењу, превасходно политички значај и мора се у целини и посматрати као политичка појава” („*Књижевни Југ*, 1918–1919”, у: *Књижевна историја*, 1969, бр. 6, 371–392). Ако је Ненад Љубинковић у једној реченици три пута поменуо исту реч – ето оправдања и за мој наслов! А пре тога је написао: „То је ревија за политичка питања која се исказује путем књижевности.”

Мени се чини да је овде политика, односно политички концепт југословенства, заправо у служби књижевности: јер, Срби, Хрвати и Словенци, као књижевници, излазе једни пред друге, са најбољим што – у том тренутку – имају! А то је оштро и бескомпромисно контролисала књижевна критика. Ту није било повластица.

браним књижевном критиком; ставом и односом према књижевним делима!

Уистину необична одбрана, која ће се можда и „свесно” пребацити на терен одбране „послератних” – онако како је те послератне видео Милош Црњански.

* * *

А све почиње у Загребу – у Болници милосрдних сестара. (Забележио је Црњански у својим литерарним сећањима да је Загреб, после Крфа, у годинама Великог рата, најважнији српски књижевни град.²) У другој смо половини 1917. године – у Загребу рата као и да нема. Милан Кашанин је оставио прецизну, истина једним делом и накнадну слику о Загребу, који је тада прибежиште југословенски оријентисаних интелектуалаца... Од Загреба су била далеко сва ратишта и у њему се живело мирно, „да не кажем идилично”. Универзитет је радио, средње школе такође, у позоришту су давале представе, књиге се објављују, излазе часописи и дневни листови. Штампарнице раде – што је важно за ову причу. Понављам Кашанинову тврдњу, живело се као да рата и нема.³ (Без жеље да рушим ту идиличну слику, подсетићу само на оно што је о Црњанском рекла Светлана Велмар Јанковић; нешто као да га у сећањима метак не може погодити.⁴ Милан Кашанин док нуди идиличну слику више није војни бегунац; не мора да оперише здраво слепо црево да би остао у болници, и не мора да размишља о томе код кога ће преноћити после говора на прослави јубилеја Петра Прерадовић, не би ли избегао хапшење... Мада у прилог животу у Загребу иде и тврдња Милана Кашанина – кад му измакне Пешта – да му је живот у Загребу леп.⁵)

У Болници милосрдних сестара налазили су се тада Иво Војновић (као највиђенији књижевник тада), Владимир Ћоровић, Иво Андрић, Нико Бартуловић и Бранко Машећ, а придружио им се и поменути Милан Кашанин. Тек, током лета 1917. године „родила”

² Милош Црњански, „Послератна књижевност”, *Лейолис Мајице српске*, год. 103, књ. 320, св. 2, мај 1929, I, 193–205 и св. 3, јуни 1929, II, 344–359.

³ У рукама имам 6. књигу Изабраних дела Милана Кашанина, *Сусрећии и ѿисма. Пронађене сивари. Мисли*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004, а текст „Петар Коњовић” је на странама 117–137.

⁴ Светлана Велмар Јанковић у тексту „Коментар уз ’Коментар’ Милоша Црњанског”, *Иѿака*, нулти број, 1995. године пише о сигурности коју Црњански осећа у сећању.

⁵ Видети: Милан Кашанин, Светислав Марић, *Прејиска двојице младића*, прир. Предраг Вукадиновић, Матица српска, Нови Сад 1991. и Миливој Ненин, *Сићне књиџе*, Дневник, Нови Сад 2007, поглавље: „Писма Милана Кашанина Тихомиру Остојићу”, 147–164.

се идеја о покретању југословенског књижевног гласила. (Чак је, ако је веровати писмима Милана Кашанина, први број требало да се појави почетком новембра.) Но, први број се појавио 1. јануара 1918. године.

Питање на које ћемо најпре понудити одговор јесте: ко уређује *Књижевни Јуџ*? По ономе што пише у часопису, односно ревији (како су је сами називали), прву књигу уређују: Нико Бартуловић, Владимир Ђоровић, Иво Андрић и Бранко Машић, а за уметнички део задужен је Томислав Кризман. На крају сваке свеске (све до краја 1919. године) као „власник и одговорни уредник” помиње се Бранко Машић.

У другој књизи нема имена Томислава Кризмана, али је уредништво појачано: придодат је Словенац, Антон Новачан, као уредник.

Трећа књига има идентичан уреднички састав као и друга, а четврта књига је мало другачија – уместо Владимира Ђоровића (који је после смрти рођеног брата, Светозара, напустио Загреб); уредник је Милош Црњански, који је тада у Београду и који се отуда води као спољашњи члан редакције.⁶

Сада нам остаје потрага за главним уредником.

Југословенски књижевни лексикон (друго, допуњено издање, из 1984. године)⁷ о главном уреднику *Књижевноџ Јуџа* ни не размишља, а чак не помиње ни име одговорног уредника – што је само уредништво, рекли смо то већ, редовно чинило на крају сваке свеске.

Књига *Српска књижевна ѱериодика 1768–1941: ѱојис и друџи ѱрилози*, Београд 1984, коју потписује група аутора, као главног

⁶ Нико Бартуловић је рођен 1890, Бранко Машић 1887, Владимир Ђоровић 1885, Иво Андрић 1892, Антон Новачан 1887, а Милош Црњански 1893. године. Међутим, ови млади људи су већ имали биографије пустолова. У затвору су били Ђоровић, Бартуловић, Андрић, Новачан; Машић је за време балканских ратова био ратни дописник загребачког *Обзора*, касније је насилно регрутован у аустро-угарску војску и служио као музичар; у рату је био Црњански. Међутим, оно што је интересантно, сви ови млади људи су били везани за Србију и Београд – чак и Антон Новачан живи једно време у Београду. О Бартуловићу, Андрићу, Ђоровићу и Црњанском нема потребе ни говорити... Много је занимљивије где је ко од њих завршио живот. Бранко Машић 1961. умире у Чикагу, Антон Новачан 1951. у Аргентини, Бартуловић је убијен 1945. на путу од Обровца у Топуско. Владимир Ђоровић је погинуо 1941. у авионској несрећи на путу за Египат. Једино су Црњански (1977) и Андрић (1975) завршили живот у Београду. Чему читава ова прича о Србији и Београду? Па, Бранко Машић је желео да *Књижевни Јуџ* пребаци у Београд (ту је Црњански требало да одигра важну улогу), међутим, сви чланови редакције одлазе за Београд, а једино *Књижевни Јуџ* и Бранко Машић, предратни становник Београда, остају у Загребу.

⁷ *Југословенски књижевни лексикон*, друго допуњено издање, Матица српска, Нови Сад 1984; редакција: Живојин Бошков, Живан Милисавац, Бошко Новаковић и Драгиша Живковић, а као уредник је издвојен Живан Милисавац.

уредника помиње Нику Бартуловића. (Узгред, иста књига као уреднике не помиње Антона Новачана и Милоша Црњанског.)⁸

Занимљиво је како редакцију види Ненад Љубинковић, који је имао увид у рукописну оставштину Владимира Ћоровића.⁹ Пописује састав редакције, који је „формално предвођен” Бранком Машићем, а подвлачи да програм у име групе „истиче” Нико Бартуловић. Међутим, у фусноти Ненад Љубинковић прецизно бележи да је Нико Бартуловић „бивши стварни уредник ове ревије...” (Било би лепо, смештам ово у заграду, као у фусноту, да и основни текст и фусноте пише исти човек!)

Наравно, јесте Нико Бартуловић био главни уредник *Књижевност Југа* – могли бисмо наводити ситне успутне аргументе у прилог тој тврдњи; међутим, довољно је, чини нам се, то што је Нико Бартуловић 1929. године – у тренутку док су сви чланови редакције живи – за себе рекао да је био главни уредник!

А Нику Бартуловића, на то да сам за себе напише да је био главни уредник, као да је прозвао Милош Црњански – најмлађи и најнеутицајнији члан редакције *Књижевност Југа*. (Био је најмлађи и по годинама и по стажу у редакцији; а једино он и Антон Новачан нису на повлашћеном месту, тј. не пишу уводни чланак за *Књижевни Југ*! Коначно, Милош Црњански је једини члан редакције о коме се у том истом *Књижевном Југу* пише неповољно!¹⁰ Али не смемо заборавити ни то да је Црњански тада у Београду као спољашњи члан редакције).

У својим „литерарним сећањима” из 1929. године под насловом „Послератна књижевност”, Црњански најпре тражи „послератно” (читај: литерарно вредно), успут се сећајући и *Књижевност Југа*.¹¹ У поглављу „Време рата”, Црњански помиње три тачке наше литературе: Крф, Загреб и Љубљану. Пошто о Крфу и Љубљани не може да пише, окренуо се „послератном” за време рата у Загребу. Најпре истиче *Савременик*, који припада хрватској књижевности,

⁸ Књигу потписују: Драгиша Витошевић, Ђорђевић Вуковић, Видосава Голубовић, Силвија Ђурић, Станка Костић, Миодраг Матицки, Александар Петров и Гојко Тешић.

⁹ Видети напомену број 1.

¹⁰ У четвртој књизи, у двоброју 4–5, од 1. септембра 1919, у време док је Црњански уредник, Бранко Машић у тексту „Поводом једне књиге”, исписује неколико оштрих реченица о Црњанском. „Милош Црњански свакако је најрадинији и најталентованији од њих [помиње га уз Боривоја Јевтића и Момчила Милошевића], али је одвише без искуства а да садање прилике не би рђаво утицале на њега. Нарочито у последње време нагао је, поводљив, алкав преко сваке мере и прелази у манир који нас подсећа на фриволну прозу Лазе Костића”.

Узгред, Лаза Костић је један од ретких српских писаца који није жив, а да је присутан у *Књижевном Југу*. (Наравно, највише захваљујући Милану Савићу.)

¹¹ Видети белешку број 2.

али је нехотице био и јужнословенски. (Већ треће године рата, тражи сарадњу и србијанских писаца.)

„Године 1917. почео је и *Књижевни Јуџ*, који је можда још значајнији за разлоге развитка послератне наше књижевности”. (Наравно, Црњански греша кад помиње 1917. годину – *Књижевни Јуџ* почиње да излази 1. јануара 1918. године.) Каже даље да је *Књижевни Јуџ* „био нов, нових намера и у књижевном смислу” и додаје да је *Књижевни Јуџ* био национално осетљив. Доживљава Црњански *Књижевни Јуџ* као „наследни аманет Скерлићев” и истиче да је био књижевно практичан лист за оно бурно време. При том истиче да је „редакцијски далеко живљи од *Савременика*”. (Можемо додати, овако у загради, да је *Књижевни Јуџ*, по речима Милана Кашанина, био више читан од *Савременика*.)¹²

И као да Црњански креће у потрагу за главним уредником – као кључном личношћу редакције. Од људи који су везани за редакцију прво помиње Иву Војновића.¹³ „Личност конте Ива, мако-лико поштована, била је само декор”. (Узгред, Иво Војновић јесте био први сарадник *Књижевног Јуџа*, али не би требало заборавити да Црњански тражи „послератно”) Владимира Ћоровића Црњански доживљава као првог саветодавца, а помиње да је власник листа био Бранко Машић, предратни новинар, који је добро познавао Београд и који је и сам био књижевник. Не зна Црњански колико је Бранко Машић „утицао на књижевне идеје и намере листа”. Књижевне идеје носе, по Црњанском, највише Нико Бартуловић и Иво Андрић. (Узгред, очито би овде требало забележити оно што Црњански не зна – или пак превиђа. Андрић је ради лечења одсутан из Загреба у два наврата: од почетка марта до средине јуна 1918. и од априла до августа 1919. године. А то би био исувише велик „распуст” за уредника гласила, које је требало да се појављује два пута месечно).

Исто тако, у *Лейойису Мајице српске*, после Црњанског, огласио се и Нико Бартуловић.¹⁴ Као да одговара на питање Милоша

¹² „Осим за *Савременик*, одад ћу радити мање приказе и за *Књижевни Јуџ*, који се више чита” – пише Милан Кашанин Тихомиру Остојићу. Видети напомену број 5, 153.

¹³ О љубав Ива Војновића као да су се сви отимали. Кашанин каже да је желео да буде Војновићев Екерман. Сам Иво Андрић у сећањима на Војновића (видети: „Једно сећање на Ива Војновића”, *Дубровник*, бр. 7, септембар 1929, 224) каже да је Војновић највише волео Нику Бартуловића. Међутим, Војновићеви дневници нам откривају да је Конте био слаб управо према Андрићу. (Видети: „Из болничког дневника Ива Војновића”, *Свеске Задужбине Иве Андрића*, 2003, 91–148 – ту је обухваћен период од 15. септембра до 31. децембра 1918.)

¹⁴ Нико Бартуловић, „Проблем југословенског књижевног часописа” – у поднаслову: „Поводом сећања на *Књижевни Јуџ*”, *Лейойис Мајице српске*, год. 103, књ. 322, св. 1, октобар 1929, 33–42.

Црњанског ко је био главни уредник *Књижевног Јуџа*. Али је искористио прилику и да проговори о судбини *Књижевног Јуџа*. Каже да се мало која ревија родила под тако тешким околностима као *Књижевни Јуџ*. И он, као и Кашанин, истиче Болницу милосрдних сестара, која је била пуна „прогоњених омладинаца, политичара и књижевника”.¹⁵

Идеја о покретању заједничког југословенског књижевног часописа зачала се још пре рата (1913) у једној словеначкој ревији, а ту Бартуловићеву идеју оберучке је прихватио Бранко Машић. („Машић је идеју прихватио не само са заносом, него и спремношћу да је материјално оствари”.)

Административни део обављао је сам Бранко Машић, а Нико Бартуловић је спремао редакцију. Са Андрићем је провео готово годину дана у истој ћелији, а Андрић је од пре познавао Владимира Ћоровића. „Тако нас везиваху у исти мах књижевност, заједничко страдање, национална идеологија и срдечно пријатељство.” И даље: „Никада сложније и агилније редакције. Без и једног спора, без и једне интриге.” Нико Бартуловић, човек са мора, сам почетак излажења ревије 1. јануара 1918. године појачава сликом из завиचाја: „па се бацили на пучину”.¹⁶

Одзив публике је био изванредан. Први број је штампан у 4.000 примерака, а други је већ био у тиражу од 5.000 примерака. Разлог те читаности, по Бартуловићу, био је „националан, али исто толико и литераран”. (Узгред, *Јуџ* је био кратица од Југославија; отуда ово *Јуџ* пишемо великим почетним словом, у страху да се не огрешимо о ту идеју младих људи.)

Говори Бартуловић и о ћирилици. „Сама књига штампана ћирилицом била је у многим случајевима разлог за вешала. *Књижевни Јуџ* ју је увео – баш у пркос!” (Опет узгред, коначни програм *Књижевног Јуџа* био је Скерлићев програм – латиница и екавштина, међутим у ратним околностима прогоњена ћирилица је значила и прогоњену нацију и зато је истичу.)

Скреће Бартуловић пажњу и на тешкоће на које су наилазили. Поред материјалних тешкоћа (иза њих не стоји нико – морали су све да набаве сами: од пристојних капута па до пера и столице), ту су и политичке тешкоће. Власт их све време има на оку. Прети

¹⁵ Лекари Болнице милосрдних сестара испољили су невиђену храброст!

¹⁶ Али као да ништа не може да прође без неке пеге. Милан Кашанин у писму Светиславу Марићу, помало загонентно, пише: „Покретац *Књижевног Јуџа* је Нико Бартуловић, Далматинац. Његов поступак како је покренуо лист не свиђа ми се. Ја сам од оних првих десет који су још летос знали за покретање тог листа, јер је он био са мном заједно у болници, кад се вратио из затвора.” Упућујем читаоце на фусноту бр. 5.

им и изгон из Загреба. Узгред, говори то Владимир Ћоровић у интервјуу за *Идеје*: њихову редакцију су у шали називали – Редакција код четири војна бегунца.¹⁷

Уз причу о почетку *Књижевног Јуџа* нужно је рећи и неколико речи о гашењу... И опет се спорим са Ненадом Љубинковићем. Записао је: „У првој години мира испољио је идејну немоћ да преживи крај рата.” А разлог је више него очигледан и реченица коју ћу написати уистину није патриотска. Јер није реч о слабљењу или јачању југословенске (или било које) идеје, већ је у питању проста чињеница да пошта Аустроугарске монархије боље функционише у последњој години рата него пошта Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у првој години мира. И томе се нема шта додати: сем податка да је дуг остао Бранку Машићу!¹⁸

Вратићемо се још Бартуловићу, а сада ћемо се задржати на редовности излажења *Књижевног Јуџа*.

Очекивати да *Књижевни Јуџ* излази редовно – два пута месечно – попут *Српског књижевног гласника* пре рата, на пример – у последњој години рата и првој години мира – илузорно је. Притом очекивати да излази у оном облику у којем је припремљен за штампу, још је наивније. Наиме, нити се тада зна да је 1918. година последња година рата, нити цензори седе скрштених руку. У сваком случају, нова идеја југословенства укључивала је у јужнословен-

¹⁷ Видети: „Академик др Влада Ћоровић говори читаоцима *Идеја*”, *Идеје*, бр. 11, од 17. јануара 1935, 2. (Узгред, уместо броја 11 на првом листу *Идеја* грешком пише да је у питању бр. 12.)

¹⁸ Владимир Машић, рођени брат Бранка Машића, у кратком тексту „Оснивање *Књижевног Јуџа*” (*Задарска ревија*, год. XIV, липањ 1965, бр. 3, 230–231) доноси прецизне податке о броју претплатника – 3617. Конкурентски *Савременик* у том тренутку није имао више од хиљаду претплатника. Оно што је занимљиво је да су се на *Књижевни Јуџ* „претплаћивали и многи католички свећеници и богословије”, а „пада у очи велик број муслимана међу претплатницима”. (Сачувао је Владимир Машић књижицу с именима претплатника – међутим, домаћица куће је листове до 1570 претплатника искористила за потпалу ватре!)

Претплата је покривала трошкове штампе и администрације, а приход од књига је представљао чисту добит. Помиње и књиге које су штампали: Војновићев *Imperatrix*, Андрићев *Ex Ponto*, Шантићеве песме и аутобиографију Влада Буковца. (Но, не би требало заборавити ни оне књижице које помиње Нико Бартуловић: роман *Без среће* [Пре *среће*, М. Н.] Милице Јанковић, па *Календар Књижевног Јуџа*, као и *Алманах Књижевног Јуџа*. Но, помиње Бартуловић и *Наш мали речник за разумевање словеначких њрилоџа*, који је управо разграбљен! А издали су и *Абецедарке* за учење ћирилице.) И исписује оптужујућу реченицу Владимир Машић на крају текста. Дуг од 100.000 круна пао је на „слаба леђа мог пок. брата Бранка, који је фунгирао као власник, док су остали чланови редакције, одлично се пласирали у новој држави на високим положајима, брзо заборавили на боемско доба и заједничко оскудевање за вријеме рата”.

Но, пропустили смо кључну ствар: пошта нове државе је буквално прогутала 10.000 примерака *Календара Књижевног Јуџа*!

ску заједницу и Србију – а не само јужне Словене у оквиру Аустроугарске. (О томе више пише Ненад Љубинковић, несрећно читајући *Књижевни Јуџ* као политичку ревију.)

У првој књизи, која обухвата прву половину 1918. године, имамо следеће двоброје: 2 и 4 (на крају тог двоброја уредништво се извињава „господи читаоцима” – у питању је штрајк штампарских радника); 8 и 9, потом 10 и 11 – са укупно 472 стране.

У другој књизи, која обухвата другу половину 1918. године, имамо један двоброј (1–2) и један троброј (10–12). Укупно 448 страница.

Трећа књига има 536 страна, и једнако се мучи са редовним излажењем. Сада смо у 1919, првој години мира, а ова књига обухвата период од 1. јануара до 16. јуна. Имамо следеће двоброје: 2–3, 9–10 и 11–12.

Ни четврта књига, која обухвата другу половину 1919. године, није била боље среће са уредношћу излажења. Двоброји су: 2–3, 4–5, и онда 1. децембра бројеви од 19 до 24 (а заправо 7–12) – шест бројева у једној свесци. Та књига, четврта, имала је само два нормална броја: први и шести. *Књижевни Јуџ* се тада појавио на укупно 380 страна.

Штампа је, то смо већ рекли, латиницом и ћирилицом, и поред језика Срба и Хрвата, и на словеначком језику. Укрштали су се српски писци са латиницом и хрватски са ћирилицом. (Не увек и не доследно, али Шантића, на пример, штампају латиницом, а Крлежу ћирилицом.) Узгред, ћирилица је тада на територији Аустроугарске била забрањена и отуда се – иако се уредништво *Књижевног Јуџа* залаже за латиницу – *Књижевни Јуџ* штампа и ћирилицом. Лепо је Нико Бартуловић подвукао тај вид протеста.

Дакле, тај покушај да се ревија редовно појављује био је осуђен на неуспех. Али и те две године излажења су подвиг. И то подвиг младих људи.

То што је било више бројева у једној свесци довело је до тога да има мање уводних чланака.¹⁹ А те уводне чланке потписују најчешће уредници – мада ово „најчешће” открива да нису само уредници писали уводнике. Први уводни текст – „Задаци времена” – потписује Нико Бартуловић. Неколико Бартуловићевих непретенциозних реченица прецизно описују и тадашњи тренутак и будуће задатке: „Ако упознамо једне с другима, популаризирамо словенске писце међу Хрватима и Србима и обратно; ако привикнемо нашу

¹⁹ Нека овде „уводник” буде схваћен као текст који се налази на почетку сваког броја. Мада, јасно је, није сваки текст који је на почетку писан као уводник! Али то што је на првом месту већ има своју специфичну тежину.

публику да заиста гледа на нашу књижевност као једну: – све ће то бити велико дјело”. Задатак је јасан, а открива нам Бартуловић и оно што непријатељи нису знали – а то је велико међусобно непознавање Срба, Хрвата и Словенаца:

Јер срећа да непријатељи нијесу упућени у наше прилике, а да не, – како би сјајан аргумент имали проти нашем народном јединству, кад би показивали Европи, да је Цанкар Загребу туђи од Рода-Роде, те да се још увијек идеја југословенске ревије, код нас држи утопијом.

Све то Бартуловић исписује само као „потлицај”, никако као програм или обећање...

У другом броју уводник пише Иво Војновић, потом је писац уводника Владимир Ђоровић; ту је и Васа Стајић (под псеудонимом „заточеник”)... Као уводник појављује се и песма Алексе Шантића (штампана латиницом); па се опет као писац уводника појављује Нико Бартуловић. Расправљајући о културном јединству и Словенцима, исписује реченицу која уистину припада политици:

Данас, нико компетентан, нико ко заиста трезно, праведно и искрено југословенски мисли, нити тражи нити сме да тражи од Словенаца никакве жртве, коју не би у исти час од себе тражио.

Ређаће се даље као уводничари: Антон Лобода, Адолф Черни и Јурај Деметровић. Потписиваће уводне текстове и Тугомир Алауповић, Владимир Ђоровић, Ватрослав Јагић; ту је и Бранко Машић, потом Иво Андрић, па Васа Стајић, па опет Нико Бартуловић, па Анте Хикец и опет Бартуловић... И да се не задржавамо више на простом ређању имена уводничара, поменимо још само четири уводна текста: Нико Бартуловић пише дуг текст о Ивану Цанкару; Исидора Секулић пише један од својих најлепших текстова „На гроб Светозару Ђоровићу”; Милица Јанковић пише о Јовану Скерлићу поводом пет година од његове смрти; а Иво Андрић ће се још једном наћи као уводничар: пише текст о Волту Витмену поводом сто година од Витменове смрти...

Дакле, понављамо, од уредника нема Антона Новачана и нема Милоша Црњанског на почетку часописа. А у уводним чланцима политике једва да има – а тражење културног јединства не може се читати у кључу политике, јер нас то никуда не би одвело.

Али о животу једног часописа понекад нам више говоре белешке на крају сваког броја неголи уводни чланци. У белешкама се

налази оно ситно, привидно споредно, неважно, оно што се оставља за крај... Оно што се штампа ситнијим словима...²⁰

Забележена је, на пример, прослава Ива Војновића; свечана представа, прослов, народни дар. „Прослава Војновићева била је уједно и величанствена манифестација наше народне мисли.” Помињу се и приватни јубилеји, који су прошли незапажено: Анте Тресић Павичић је славио педесет година; Владимир Назор слави двадесет и пет година стварања, а Миховил Николић двадесет година.

Но, интересантно је и да ће се забележити активност Пролетњег салона. У питању је Друштво младих уметника – оно што ће у Београду, после Првог светског рата, бити Група уметника.

Од Уредништва имамо информацију да су се српски писци у великом броју одазвали, а „др Владимир Ђоровић ступио је у нашу редакцију да води бригу о српским прилозима”. Словеначки писци су обећали сарадњу, али њихови прилози још нису стигли – бригу о тој сарадњи преузео је др Ј. А. Глонар.²¹ А ту је и белешка да ћирилица није могла да буде заступљена као латиница, јер тискара нема толико ћирилице на располагању...

И у следећим бројевима белешке уносе живост у часопис: бележе се прославе, прате се активности Пролетњег салона; извештава се о књигама које су у штампи... Уредиштво се извињава читаоцима што се лист није појавио на време – у питању је штрајк у штампарији... Бележе се, библиографски, и нове књиге...

Од двоброја 3 и 4 почињу да се приказују часописи и књиге у овој рубрици. Приказан је, на пример, књижевни лист *Изложба*, који уређује М. Петровић, а који излази у Вршцу... Цитираћу само једну реченицу:

Занимљив само по датуму своје појаве, лист значи један огроман назадак према нашој књижевности 1914. године, где су обични новинарски подлици имали више и лепшег књижевног схватања и где су сви покрајински листови стали несравњиво изнад најбољег што је дато у огледном првом броју овог часописа.²²

²⁰ Не бележим прецизне библиографске податке о томе где се која белешка појавила. Читам часопис редом и тражим важне и занимљиве белешке – уз понеку пикантну... (Грех на моју душу.)

²¹ У питању је био др Јожа Глонар (1885–1946), историчар књижевности, преводилац, лексикограф, али, што је интересантно, и „писац вехементних књижевних критика”. Био је сарадник *Књижевног Јуза*, али је бригу о сарадњи словеначких писаца преузео Антон Новачан.

²² Као што видимо примедба се односи само на „књижевна схватања”, за разлику од примедби *Гласа СХС*, који *Изложбу* нападају, јер је штампана ћирилицом, те што је, по њима, искључиво српски лист... Више о *Изложби* у

Лепа је и вест да су уредници текст Симе Матавуља „Женске главе у Горском вијенцу” добили од Милана Савића. (Узгред, одлазак у прошлост – најчешће из пера Милана Савића и Светозара Ђоровића, уистину делује као освежење.)

И опет вест о штрајку штампарских радника!

Али – доносе се и вести о цензури: „Прву књигу наших едиција *Imperatrix* од Ива Војновића за сада не можемо издати, јер ју је запленила цензура.” Драгоцени су и планови које *Књижевни Јуџ* најављује: припремају песме Алексе Шантића (штампане и нештампане); затим *Зидање Скадра*, драму Мирка Королије; студије и есеје Владимира Ђоровића; *Побраћимске дарове* и драмску причу Ђуре Димовића; *Поџреб Лазара Шкорића* – роман Бранка Машића; збирку приповедака Нике Бартуловића; песме Иве Андрића.

У Белешкама имамо и књижевну критику у неколико редака. О песмама Стијепе Орлова из Вршца непотписани аутор пише: „Једна збирка рђавих почетничких стихова, несавремених и неукусних, без иједне особине лепше ерудиције.”

Бележе се појаве нових листова; доносе се вести о расписаним конкурсима; исправљају се грешке из претходних бројева; најављују се прославе (доносе се и програми)...

Опет иду исправке – програм прославе стогодишњице рођења Петра Прерадовића није могао бити остварен, јер су власти забраниле неке тачке програма... Пише се о новопокренутим едицијама; доноси се вест да је „накладник Ђ. Ђурђевић” [Иса Ђурђевић, М. Н.] из Сарајева преузео од књижаре Пахер и Кисић из Мостара „Малу библиотеку”...

Заправо, белешке нам и највише говоре о времену у којем живи *Књижевни Јуџ*. Извештаји о скупштинама разних удружења; вест да је уредник *Књижевног Јуџа* од другог полугодишта постао Антон Новачан, да је преузео уређивање „словенских прилога”... Али у белешкама имамо и оно што је чишћење терена за нову („послератну”) књижевност: наиме, и када су белешке изузетно кратке, увек се књига о којој се пише – вреднује!

зборнику *Банајска ѱериодика XIX и XX века*, Београд 1995. (Адријана Марчетић, „Вршачка Изложба (1918), 197–200.) Кад већ помињем *Глас СХС* уз *Књижевни Јуџ*: док у писмима пише о *Књижевном Јуџу*, Кашанин каже да се оснива „нов књижевни лист”, а кад се покреће *Глас Срба, Хрватша и Словенаца* бележи да се оснива „велики политички лист”. То се на примеру приказа вршачке *Изложбе* јасно види. (Отуда би у, иначе вредан, текст о *Изложби* требало унети малу корекцију: напади *Књижевног Јуџа* нису били „слично интонирани” као напади *Гласа СХС*.)

Узгред, и *Књижевни Јуџ* је био нападан. Нападе *Савременика* смирено су одбијали, а упорне нападе загребачког *Јуриша*, прецизније Антуна Бранка Шимића – нису ни констатовали!

Забележено је и да су две старе песме Лазе Костића уредници добили од Милана Савића. Рубрика библиографски забележених нових књига све је обимнија.

Има понекад и наговештаја полемике: у броју 9 пише, поводом чланка др Петра Колендића о Палмотићевој *Алчини*, да је др Миливој Стојшић у докторској тези обрадио ту исту тему! Наравно, то је јавио сам Миливој Стојшић.

Уредништво најављује и да ће у једном од идућих бројева већу пажњу посветити преводима. Доносе се и понекад необични детаљи. На пример, из Извештаја Књижевног одељења Матице српске: „Новопостављени библиотекар Милета Јакшић, извештава да је још спречен доћи на дужност и моли да се још мало причека.” (Вест која као да је стигла са друге планете.)

Забележена је и појава чешког превода Андрићевог *Ex Ponto*. Но, понављам, књижевна критика је у Белешкама сурова; тако М. Ц. пише о књизи Станојка Димитријевића *Српска звезда*: „Добронамеран бити није доста. И ако су ове приче посвећене српској војсци, оне су ипак јефтине, паланачки фељтони.” А о књизи *Домовина* Сајфудина Хусеинагића дословце пише: „Јер ово није лоша књига, већ нешто много горега...”

На крају првог броја четврте књиге из Уредништва стиже вест: „Госп. Милош Црњански ступио је у нашу редакцију као стални члан са седиштем у Београду.”

У следећој свесци бележи се и вест о књижевним хонорарима: у питању је озбиљна повишица.²³

Најављује се и конгрес југословенских књижевника у организацији Друштва хрватских књижевника.

Вест је и да је *Imperatrix* Ива Војновића коначно угледао светлост дана у издању *Књижевног Јуџа* и указује се на грешке које су се појавиле. А Бранко Машић (потписан иницијалима) приказао је – изразито негативно – књигу Андрије Милчиновића *Мали људи*.

Сада већ имамо више помињања нових књига – појављује се нова Андрићева књига у наклади Дана – *Пути Алије Берзелеза*. А као

²³ Иво Андрић има, како сам каже, „платицу” од 500 круна. (За објављене текстове добија посебан хонорар.) У исто време, у Београду, Борисав Станковић добија месечно у *Београдским новинама* 150 круна (мада жени каже да добија 80). Али вратимо се у Загреб. Милан Кашанин има стипендију од 120 круна, што је једва довољно за стан, али има и хонораре за свој књижевни рад. Друштво хрватских књижевника расписује награду за најбољи роман, а награда је 5000 круна. На прослави јубилеја Иве Војновића слављеник је добио народни дар у висини 100.000 круна. Цена књига је од једне до три-четири круне... Када је пропао *Књижевни Јуџ*, то смо већ рекли, оставио је дуг у висини од 100.000 круна.

Можда је ово непотребан детаљ, али када је Владимир Назор редакцији послао песму „Молитва” – поред редовног хонорара послали су му и 100 круна награде. (Податак који дугујемо Владимиру Машићу.)

нове књиге помињу се и књиге Исидоре Секулић (чак две), Божи-дара Пурића, Милице Јанковић и Милоша Црњанског.

Све у свему, ово читање бележака, макар и овако по дијагонали, показује још једном одсуство политичких тема... Пред нама је најпре летопис културног живота...

Посебно, визуелно, или насловом, рубрике у *Књижевном Јуџу* нису издвојене. Једино су – то смо већ истакли – насловом и ситнијим словима истакнуте рубрике Преглед и Белешке.

Међутим, у самом Садржају, штампаном на почетку сваке од четири књиге, подвлаче се посебне рубрике. У првој књизи су то: Песме у стиху и прози, Приповетке и драме, Чланци, Преглед, Каза-лиште и музика, Белешке и Уметнички прилози.

У другој књизи су рубрике незнатно измењене. У другој ру-брици имамо само Приповетке, уведена је нова, сада пета рубрика и само у овој књизи – Анкета о слободи; у шестој је само Каза-лиште (без музике). Рубрика у којој су пописани Уметнички прилози више се неће појављивати.

И у трећој књизи има ситних измена у распореду грађе. Дру-гу целину чине Приповетке и цртице; четврта рубрика више није Преглед, већ Књижевни преглед; сада је пета рубрика Каза-лиште и уметност, а шесту рубрику чине Белешке и читуље.

У четвртој књизи рубрике као да су се коначно искристалиса-ле и разликујемо пет рубрика: Песме у стиху и прози, Приповетке и цртице, Чланци, Књижевни преглед и Белешке.

Дакле, већ самим издвајањем рубрика више је него јасно да оно *књижевно* у наслову часописа има своје пуно оправдање. Чак су и чланци – једини простор у којем можемо очекивати простор политике – у већини случајева окренути књижевности. Истина, промакне понешто везано за политику и у књижевној критици, или пак у белешкама. Но, то је, уистину, занемарљиво. Ово је, по свему, концепција књижевног часописа. Чак и она рубрика у дру-гој књизи – у којој су дати одговори на Анкету о слободи – добрим делом припада књижевности.

(Ако се упореде рубрике у *Српском књижевном гласнику* и *Књижевном Јуџу* – видеће се да *Српски књижевни гласник* има више рубрика: разлика која постоји, а да је лако приметна, јесте што су *преведена* дела имала посебну рубрику. А посебну рубрику имала је и *полиџика*: рубрика се звала Политички преглед.)

Општи утисак који се намеће после читања *Књижевног Јуџа* јесте осећај да ово гласило има појачану жељу да учествује у књи-жевном животу, да се плаши да му нешто не промакне... Подсећа по томе *Књижевни Јуџ* на *Српски књижевни гласник* – и не само по томе. И као што *Српски књижевни гласник* није имао много

времена за тематске бројеве, нема га много ни *Књижевни Јуџ*. Па ипак, можемо издвојити један чист тематски број и неколико полутематских.

Број 6 од 16. марта 1918. године у целости је посвећен Петру Прерадовићу. После тога имамо, условно речено, полутемате о Силвију Страхимиру Крањчевићу, фра Ивану Јукићу, потом о Ивану Цанкару... Дакле, искључиво књижевни темати. (Оно пак што је обележило крај рата јесте анкета о слободи, која не заузима много простора, али која се протегла у два броја – јер су већ поштанске прилике биле такве да су поједини прилози каснили.)

И дотакнимо се, коначно, књижевне критике као кључног аргумента у одбрани књижевности!

Сви чланови уредништва пишу књижевну критику и сви пишу оштро. Бескомпромисно! (Не постоји број у којем неко од уредника не пише књижевну критику.) Као пример те бескомпромисности можемо погледати оно што је о Виктору Цару Емину у *Књижевном Јуџу* писао Нико Бартуловић. Већ у првој књизи, са великом жељом за разумевањем и писца и времена у којем ствара, указујући на неразумевање младих – Нико Бартуловић говори о томе да је Виктор Цар Емин необична појава, да су му први радови били слаби, али да је напредовао као писац и да му је роман *Иза ѿлиме* „најбољи од свих што их је хрватска књижевност дала у новије доба”. Све то бележи у приказу књиге приповедака *Сћарци*. Смењују се у том приказу похвале и покуде. („Језик је додуше у читавој књизи прилично слаб, али ипак бољи него у пријашњим његовим делима”). Но, последња реченица овог приказа као да претеже у некој коначној, позитивној оцени. („После ове књиге нестрпљиво чекамо нови роман Цара-Емина...”)²⁴

Међутим, у приказу управо тог романа (*Под сумњом*), који је тако нестрпљиво чекао, Нико Бартуловић не крије колико се разочарао! И одмах указује на грешку писца – оно што је „новелистички предмет” обрадио је у роману. И уместо двадесет страна, он је то развукао на две стотине и десет – „и тим је упропастио и садржај и своју уметност и ’роман’”. Бележи даље Бартуловић да би било узалудно набрајати друге недостатке „када се зна да су сви они нужна последица темељне погрешке”²⁵

Дакле, Бартуловић нема милости према Виктору Цару Емину, сараднику *Књижевног Јуџа*, већ класику (рођен је 1870. године), поборнику националног ослобођења, човеку који је био прогањан...

²⁴ Н. Бартуловић, „Виктор Цар-Емин: *Сћарци*, Загреб, 1917.”, књ. I, бр. 2, 84–85.

²⁵ Н. Бартуловић, „Виктор Цар-Емин: *Под сумњом*, Загреб, 1918.”, књ. IV, бр. 2–3, 119–121.

Да ли је то у дослуху – или у супротности – са оним што каже Ненад Љубинковић, да је *Књижевни Јуџ* сваким својим прилогом политичка ревија? („*Књижевни Јуџ* се бори против хабзбуршке монархије свим средствима, рубрикама у целини и готово сваким, па и најситнијим прилогом.”)

Књижевни Јуџ се најпре бори против слабе литературе! Можда би се могао извући и заједнички именитељ свих тих књижевних критика са негативним судом: указује се на лош језик, посебно се окомљују на фељтонизам у литератури, подвлачи се неукус...

Нећемо се више задржавати на књижевној критици Ника Бартуловића. Критику пишу и Владимир Ђоровић, Бранко Машић, Антон Новачан, те Милош Црњански, и не само они. Ту, у *Књижевном Јуџу*, Црњански објављује свој први критички текст. Истина, не у рубрици *Књижевни преглед*, и не одмах када га је послао редакцији (док још није члан редакције). У том тексту (писао је о Андрићу) сав је Црњански: ту је и тражење душе, и зачеци суматраизма, и противљење култу хероизма и победе, те почетак култа мајке...²⁶

Међутим, далеко је интересантније видети најважнијег књижевног критичара *Књижевног Јуџа*. Али томе је потребан мали увод.

У изузетној књизи *Млади Црњански*, Недељко Јешић прави један превид.²⁷ Наиме, објашњавајући однос између Црњанског и Андрића, пратећи све нијансе тог односа, Јешић покушава да објасни због чега Андрић никада није приказао ниједну књигу Милоша Црњанског. И долази до неочекиваног закључка – неочекиваног после читања *Књижевног Јуџа*. Дакле, Јешић закључује: „Разлог је свакако био тај што он *из њринција* није хтео да пише критике, тј. да јавно оцењује туђа дела...” Даље, иако је обећао да ће написати предговор књизи Милоша Црњанског *Приче о мушком*, Андрић то није учинио: „Но, Андрић то – ваљда опет *из њринција* – није прихватио...” У истом тексту, даље, пише Недељко Јешић: „Уз то, круто се држао свога принципа да не пише критике (мада у овоме није био доследан).”

Сада се враћамо *Књижевном Јуџу*. Иво Андрић је у *Књижевном Јуџу* уредник (задужен је за поезију, али видимо из његове преписке да је поље његовог уредничког рада било и шире), потом је и преводилац, сарађује и као прозни писац и песник; али је Андрић у *Књижевном Јуџу* најпре књижевни критичар! Теза потпуно супротна оној коју износи Недељко Јешић!

Због чега се то одмах не види?

²⁶ Милош Црњански, „Иво Андрић: *Ex Ponto*”, књ. III, бр. 8, 361–367.

²⁷ Недељко Јешић, *Млади Црњански*, Народна књига – Алфа, Београд 2004. (Видети поглавље: „Неодужени дуг младог Андрића Црњанском”, 243–248.)

Прво, имамо касног Андрића, који је оличење мере, тактично-сти, господства... И тај Андрић заклања младог Андрића. А млади Андрић је био, по речима Црњанског „црњи, болнијег осмеха и немилосрднији према неправди”. Даље, оно што још крије књижевну критику Иве Андрића јесте то што се различито потписивао. Понекад се потписује пуним именом, једном само иницијалима, чешће псеудонимом RES, а некад само словом R. А има у трећој књизи један или два текста потписана знаком X.

Можемо само нагађати због чега Андрић своје критичке текстове различито потписује. Да ли неким текстовима придаје важност, па се потписује пуним именом? Или је у питању страх од цензуре, па користи псеудониме?

Тек, Андрић као књижевни критичар у *Књижевном Јуџу* постаје незаобилазан; јер, књижевна критика *Књижевном Јуџу* даје боју, а тој критици боју даје Иво Андрић! Најпре као пажљив читалац и зналац, а онда својим проницљивим запажањима, те својим одсечним и бескомпромисним судовима.²⁸ Управо ће Андрић у једној од својих критика поставити и оно што је *рајна дужности* пред наше писце.

Необичан је Андрић и по ширини интересовања – пише и о једној књизи Максима Горког, на пример – коју је тек крајем XX века, код нас, издвојио Петар Цацић. Реч је о текстовима које је Максим Горки писао против Лењина и револуције.

Али Андрић као књижевни критичар најпре плени својим познавањем онога о чему пише. Довољно је видети шта пише о Сими Пандуровићу и како прецизно одваја вредног Пандуровића од оног који постаје сам свој епигон и који се понавља...

Мада, нека ми се опрости овај скроз лични став, Андрић ме је изненадио једном успутном примедбом, једном замерком коју је упутио Анти Петравићу, о томе да није изабрао најбоље песме Милорада Митровића... Поред чувене и општепознате „Била једном ружа једна”, Андрић помиње и најбољу песму Милорада Митровића „Далеко, далеко...” (Дође ми да је цитирам целу!)

Али – да најпре попишемо све књиге о којима је Андрић писао.

Под пуним именом, објавио је текстове о трима књигама. Најпре, *Кийци и њојевке* Драгутина М. Домјанића. (Ту је онај захтев

²⁸ Већ први коментар Андрићевих првих књижевних критика је занимљив: „Значајно је за тог критичара што су му ’оцјене’ врло кратке, одмјерене и језгровите. Велика је култура нервозна и збита. Не располаже временом, умује брзо и просуђује брзо”. Писац те оцене је, највероватније, Блаж Јуришић, уредник загребачког *Праваца*. Цитирано према књизи Жанете Ђукић Перишић, *Писац и ирича*, Академска књига, Нови Сад 2012, 163. (Преполовио сам цитат – у првом делу је аутор ироничан, па и циничан, али у другом делу је, најпре, – прецизан!)

књижевницима: „По моме мишљењу имају наши књижевници данданас само једну ратну дужност, а то је не писати о рату”.) Потом пише о књизи *Писма једног војника* М. Рашера (ту се појавила душа као главни јунак књиге)... На крају су *Оковани слоџови* Симе Пандуровића.

Иницијалима Ив. Ан. потписан је текст о књизи *Erna Kristen* др Томе Кумичића. („Ко се врста у ред хрватских приповедача не смије писати језиком и стилем лоше уређиваних загребачких новина.” И даље помиње „баналност и плиткост од којих се човјеку прсти грче”, а писца назива „г. Неспретњаковић”.)

Под псеудонимом RES пише о књизи *Камена с рамена* Улдерика Донадинија. (Текст писан са страхом шта ће даље од писца бити. Данас знамо да одговора на то питање – нема). Писао је и о књизи Анте Петравића *Треће сјудије и њорџреји*. (Андрић је духовит – каже како се различити писци у књизи Анте Петравића чуде откуда су се нашли заједно! Али ми овде имамо и један Андрићев аутопоетички став: „Г. Петравић је у својим судовима недозвољено благ и лежеран, па при том редовито пролазе добро поете, а лоше поезија”.) Даље, у његовом видокругу је и *Миме* Јосипа Косора. (Цени Косора као песника, али ова драма је слаба.) Затим Анри Бордо *Ошвори очи*. („Као код свих романа са одређеном тенденцијом осећа се и овде извесна исконструисаност лица и догађаја; писац не морализира речима, али морализира редањем догађаја и расплетом радње”.) Чак и текст, који није књижевна критика, а потписан је псеудонимом RES заслужује да се нађе у овом контексту: „Акција за помоћ нашим књижевницима” (Андрић је врло млад постао Андрић!) Потом је ту, већ помињани, приказ књиге *Једна година револуције* Максима Горког. (Понављам реченицу Црњанског о томе да је Андрић тих година био „немилосрднији према неправди”.) О томе Жанета Ђукић Перишић пише са разумевањем у књизи *Писац и њрича*. (Узгред, у књизи Мирослава Караулица *Рани Андрић*, имам у руци друго допуњено издање из 2003. године, нема помена о том тексту Иве Андрића.)

Приказао је Андрић *Просветиу*, Алманах за 1918. годину, потом приказује постхумно објављене *Царске сонете* Милоша Видаковића и *Косовске божуре* Драгољуба Ј. Филиповића. Са RES је потписан и приказ књиге Хермана Вендела *Хајнрих Хајне*, и важан текст о књизи Пере Слијепчевића (у *Књижевном Јуџу* пише „Слепчевића”) *Помен Владимиру Гађиновићу*. Ту се Андрић види огољен: „Само једно доба, пометено и несрећно као што је наше, могло је да пређе преко овакве личности и оваквог дела.” Ту даље говори да је Југославија један идеал, који је потребно остварити... Преко југословенства се путује ка човечанству... „И зато ова књига,

мирна и дубока треба да буде што више читана баш у ово доба” Драгоцен Андрићев текст о мртвом пријатељу и неумрлој идеји. („У лепој Југославији умириће се наша несрећна крв.”) То је уједно и последњи Андрићев текст у *Књижевном Јузу*.

Када су у питању Андрићев текст потписани само са R ту смо на несигурном терену. (Некако ми то R звучи и као редакција!) Прва сумња се јавила када је у трећој књизи, после приказа Нушићевог комада *Хаџи Лоја*, потписаног са R – („Овим комадом пуним патриотизма и пушкарања могла би позоришна управа мирно да заврши свој циклус национално-патриотских преми[.]јера јер смо се заиста већ довољно уверили и о добронамерности позоришне управе и о slabим литерарним квалитетима споменутих комада.”) – уследио текст који се, буквално, надовезује на тај текст о Нушићу. „Другачије стоји ствар са Петра Кочића *Јазавцем њред судом*”. Али, тај други текст је потписан малим словом „– š –”.

Жанета Ђукић Перишић је исто тако несигурна да ли би све текстове потписане са R требало приписати Андрићу.²⁹ Цитирају у целости оно што пише Жанета Ђукић Перишић.

„Андрића као аутора три текста у *Књижевном Јузу* током 1919. године (о Горком, Стриндбергу и Хамсуну) са потписом R прихватила сам на основу података у библиографији *Иво Андрић: библиографија дела, њревода, лијџерајуре*, САНУ, Београд 1974. Међутим, у *Књижевном Јузу* током 1919. године објављено је још осам бележака са потписом R: о Нушићевом *Хаџи Лоји*, Вајлдовим приповеткама, Бојићевом *Каину*, Пизанијевим ратним извештајима под називом *Српска драма*, о скулптурама Марина Студина, *Србијанском венцу* Милосава Јелића и *Јуџословенским арџонауџима* Петра Гргеца.” О томе да су се ти текстови, заједно са онима о Горком, Стриндбергу и Хамсуну, нашли у *Библиографији Иве Андрића* из 2011. године – уз белешку „Претпоставља се да је аутор Иво Андрић” – Жанета Ђукић Перишић другачије суди. Не слаже се да се тих осам бележака припише Андрићу. „Могућно је да је иза потписа R стајала редакција”, закључује најпоузданији Андрићев биограф. (Као што је и могућно да је неке од редакцијских текстова обликовао управо Андрић.)

Међутим, ту није крај трагању за Андрићевом књижевном критиком. Откривајући, на основу рукописне оставштине Влади-

²⁹ Пишући о Андрићевој сарадњи у *Књижевном Јузу*, Весна Матовић се, природно, дотиче и Андрићеве књижевне критике и посматра га као „једно од водећих критичких пера часописа”. Али Весна Матовић нема никаквих недоумица у погледу Андрићевог ауторства. Видети: Весна Матовић, „Иво Андрић у *Књижевном Јузу*”, у: *Иво Андрић у своје време*, Међународни славистички центар, Београд 1994, 193–201.

мира Ђоровића, све псеудониме коришћене у *Књижевном Јуџу*, као Андрићев псеудоним у трећој књизи, Ненад Љубинковић открива и знак икс – Х. Али је несигуран да ли је знак Х Андрићев када је написан малим словом. Дакле, по Љубинковићу, одн. Ђоровићу, сигурно је Андрићев текст о књизи *Povijest Gottone Conixlo Camille Maugau*.³⁰ (Пореди је Андрић са Исидором Секулић и даје предност Исидори!). А несигуран је Љубинковић да ли је Андрићева оцена енглеског превода *Смаил-аџе Ченџића*. Ако је Х Андрићев знак, то да ли је велико или мало слово не игра никакву улогу – јер словослагач, који је незадовољан (знамо да је незадовољан по броју штрајкова), и ако је случајно, погрешно, узео мало слово уместо великог, сигурно се не труди да исправи своју погрешку. А то са којом је озбиљношћу и обавештеношћу приказан превод, могло би бити из угла Иве Андрића.³¹ (Ако ништа друго, макар смо још једном закомпликовали овај текст.)

Забележио је Црњански како се Иво Андрић, сада смо већ у 1920. години и у Београду, све више повлачи у себе... И све више ћути при дискусијама... (Као да је у Андрићу нешто изгорело.) А управо је књижевна критика била Андрићево активно учествовање у књижевном животу, Андрићев говор... Пристајање и непристајање.

* * *

Обећао сам да ћу се још вратити Нику Бартуловићу и његовом тексту „Проблем југословенског књижевног часописа”. Бартуловић као да је знао из ког угла ће *Књижевни Јуџ* бити нападан, и као да је желео да нам остави универзалну одбрану од тих напада. Наиме, зато што су „противници хтели показати да је због националног духа у *Књижевном Јуџу* страдала књижевност, нагласићу неке чињенице”, каже Бартуловић, и набраја писце који су сарађивали у првом броју и пита се: „Је ли, нарочито у то доба и с ове стране фронта, било код нас много других и бољих?”

Томе се уистину нема шта додати! С том разликом што бисмо, овога пута, набројали све важне писце и после првог броја...³² И

³⁰ У трећој књизи, бр. 2–3, 143, под знаком Х, крије се овај Андрићев текст.

³¹ Видети трећу књигу, бр. 9–10, 456. Остале Андрићеве текстове које помињем не пописујем прецизно библиографски. Јер, обе важне Андрићеве Библиографије наведене су у оном делу кад цитирам Жанету Ђукић Перишић. А стално размишљам о томе како у овој земљи једино научни радници „хоће да преваре” и једино они морају у библиографској јединици и број странице да наведу...

³² Иво Андрић, Милош Црњански, Мирослав Крлежа, Исидора Секулић, Тин Ујевић, Иво Војновић, Густав Крклец, Станислав Винавер, Улдериико До-надини, Аница Савић, Анђелија Лазаревић, Анте Тресић Павичић, Светозар Ђоровић, Милан Кашанин, Иван Цанкар, Отон Жупанчич, Светислав Стефановић... И тако у недоглед.

нека то буде „чињеница” у одбрани књижевности, коју заједно са Бартуловићем, још једном наглашавамо!³³

³³ А заслужили су читаоци и један пикантан детаљ. Реч је о тексту о *Књижевном Јузу* и о Андрићевој сарадњи у њему. Аутор, чије име нећу открити, објашњава када часописи престају са излажењем и износи, по мом уверењу, необичан закључак. Цитирам: „Сасвим је нормално да неће један часопис престати да постоји зато што нема прилога, него зато што више неће имати читалаца, а тиме је његово постојање излишно и супротно логици.” Морам да додам да знам часописе који излазе а немају читаоце, али, исто тако, не знам часопис који излази а да нема прилоге. Но, шалу на страну, *Књижевни Јуз* је имао и прилоге и читаоце!